ОБУЧЕНИЕТО ПО ТЪРГОВИЯ В ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА – ТРАДИЦИЯ И НАСТОЯЩЕ

Доклад, посветен на 60 години от създаването на катедра „Икономика и управление на търговията" (1953-2013 г.) и 65 години специалност „Икономика на търговията" (1948-2013 г.)

Доц. д-р Виолета Димитрова

Катедра „Икономика и управление на търговията" при Икономически университет – Варна е част от голямата международна академична общност, запазила и развиваща традициите на обучението в областта на търговията и непрекъснато обогатяваща науката за търговията.

Първосъздателите на университета и катедрата са осъзнавали фундаменталната роля на търговията за развитието на икономиката и обществото. Идеята за преподаване на широко и интегрирано търговско знание е заложена още при създаването на нашия университет като Висше търговско училище. Потребностите на обществото, региона и страната са били основополагащи в разбирането на учредителите за мисията на университета. В първия правилник на Висшето търговско училище е формулирана и неговата цел – да култивира онези обществено-стопански и търговско-технически науки, които са нужни за изучаване и изследване на търговията и индустрията, и чрез това да се отговори на нуждите на страната (Известия, 1995).

Търговията, основана върху свободното договаряне, е жизнената среда на всяка нормално функционираща икономика – от античността до наши дни. Пример за това е богатството в смисъла на самото понятие *commercium* – от търговия, стока и обмен, през взаимодействие и комуникация до място и право за осъществяване на сделки. В римското право едно от трите най-важни права е именно ius commercium (правото на свободно договаряне), заедно с ius connubium (правото да се сключват граждански бракове с жители на всеки от градовете на империята) и ius migrationis (правото да се придобива гражданство в градовете на римската империя) – и до ден днешен основополагащи за това, което наричаме *европейско пространство*. Именно свободата да сключва легално признати договори е определяща за свободния и пълноправен гражданин. Не случайно една от двете статуи, красящи фронтона на нашия университет е на Хермес/Меркурий – богът-покровител на познанието, комуникациите и търговията. Без познание и комуникации няма търговия.

Хиляди години преди нас търговските пътища са били не само пътища за обмен на стоки, но и на идеи и познание. Свободното договаряне е в основата на изграждането на модерните общества – както в икономическо, така и в социално-политическо отношение. Именно ясното разбиране на общите интереси

и значението на тяхното съхранение и развитие намира израз в доктрината *res extra commercium* или „нещо извън търговията" – определени неща следва да бъдат извън обекта на частните права, защото са носители на публичния, общностния интерес и следователно не могат и не бива да се търгуват.

Обучението по търговия съчетава формирането едновременно на функционални и на отраслеви знания и умения. От една страна, търговията е интегрираща функция в бизнесорганизацията. Тя урежда сложния комплекс от информационни, правни, маркетингови, логистични и финансови взаимоотношения между продавача и купувача.

От друга страна, с непрекъснатото усложняване на веригата за доставки, значението на търговията като икономически сектор непрекъснато нараства. Посредством заетостта, вътрешното потребление, износа, направените инвестиции в информационни и комуникационни технологии, търговската инфраструктура, логистиката и транспортните услуги, сектор търговия оказва значително влияние, както върху останалите сектори на икономиката, така и върху цялостното развитие на местните общества. Търговията насърчава иновациите, подпомага разпространяването на новите информационни и комуникационни технологии. На разширяването на търговията чрез иновациите и дигиталната икономика беше посветен форумът на Световната търговска организация през м. октомври 2013 г. Европейският план за развитие на търговията на дребно, приет също през 2013 г. има за цел създаване на единен пазар за търговия на дребно.

През XVIII век икономистите в Англия разделят икономиката на 3 сектора – аграрен, промишлен и търговски. Корените на традицията за висше образование по търговия се полагат през 1900 г. с откриването на първото висше училище по търговия към университета в Бирмингам. Само 11 години по-късно идеята за висше търговско училище се заражда и в нашата страна – именно във Варна, в резултат на бурното за този период икономическо развитие на града и региона като търговски център.

Създаването на Висшето търговско училище е първата значима стъпка в институционализацията на обучението по търговия в България. Привлечените от проф. Цани Калянджиев (първи Ректор на училището) преподаватели са възпитаници на едни от водещите в тази област европейски университети: Наум Долински, Динко Тошев, частен доц. Димитър Георгиев, Любомир Станев, доц. Цветан Стойнов, Марко Вълканов[1](Сълова, 2003; Цоников, 2003; Данчев, 2008).

[1] При разработването на доклада е ползвана информация от следните източници: Сълова Н. и др. 50 години катедра „Икономика и управление на търговията", Варна, Университетско изд-во, Икономически университет – Варна, 2003, с. 4-6; Цоников, Г. 50 години катедра „Икономика и управление на търговията" (1953-2003 г.) и 55 години специалност «Икономика на търговията» (1948-2003 г.) при Икономически университет – Варна, в сб. Съвременни предизвикателства пред търговията, Варна, Университетско изд-во, Икономически университет – Варна, 2003, с. 17-29, Данчев, Д. 55 години катедра „Икономика и управление на търговията" (1953-2008 г.) и 60 години специалност «Икономика на търговията» (1948-2008 г.) при Икономически университет – Варна, в сб. Съвременни предизвикателства пред търговията, Варна, Университетско изд-во, Икономически университет – Варна, 2008, с. 19-28.

Те са автори на първите публикации по проблемите на търговията в страната. Проф. Оскар Андерсон (ред. доц. 1921 г., изв. проф. 1924 г., ред. проф. 1928 г.) написва първия учебник по търговия „Записки по търговска политика" (1926 г.), в който обобщава най-доброто от развитието на теорията в областта на търговията.

За развитието на науката по търговия през периода 1920 – 1953 г. допринасят и проф. Феодор Белмер, доц. д-р Георги Петков, проф. Станчо Чолаков, проф. Георги Свраков, проф. Бойчо Бойчев, доц. Константин Стоянов, проф. Георги Георгиев, доц. Горан Иванов, проф. Любомир Станев, проф. Цветан Стойнов, проф. Марко Върбанов – следователно „тук, в университета във Варна, се поставят основите на науката по търговия в страната" (Сълова, 2010).

От отчета за състоянието на Висшето търговско училище за академичната 1924/25 г. е видно, че първите негови възпитаници изучават и полагат писмени и устни дипломни изпити по учебните дисциплини „Търговска политика", „Търговско смятане" и „Търговско знание", а основателят и първи Ректор на училището води дисциплината „Организация на търговското образование" (Отчет, 1926). През 1930 г. е направена следваща стъпка в институционализацията на обучението по търговия. В учебния план на Висшето търговско училище, в резултат на обединяване на няколко учебни дисциплини, се включва учебната дисциплина „Организация на търговията и търговското предприятие".

Развитието на икономиката, специализацията на стопанските субекти и на научното познание водят до разкриването през учебната 1948/1949 г. на 6 отраслеви и функционални икономически специалности към съществуващия Стопански факултет. През същата година той е преименуван във факултет за стопански и социални науки. Преди 60 години 140 студенти от трети курс на факултета, започнали своето обучение през 1946 г., формират първия випуск на специалност „Икономика на вътрешната търговия".

Обучението в областта на търговията непрекъснато се усъвършенства. От учебната 1995/1996 г., с въвеждането на европейските образователни стандарти са разкрити две образователно-квалификационни степени – „бакалавър" със специалност „Икономика на търговията" и „магистър" със специалност „Търговски бизнес", както и образователната и научна степен „доктор" с докторска програма „Икономика и управление на търговията".

Спецификите на обучението по търговия в Икономически университет – Варна, в контекста на европейското пространство за висше образование, са свързани с неговия широкопрофилен обхват на предмета и обекта. Студентите получават знания за конкретни видове търговски бизнес – търговия на едро (дистрибуция), търговия на дребно, външна търговия, електронна търговия. Прилага се и интердисциплинарен подход, включващ в себе си научното знание в областта на икономиката, финансите и управлението на риска, маркетинга, логистиката.

През 65-годишния период от създаването на специалност „Икономика на търговията", от 1948 г. до сега, успешно са завършили своето обучение общо 7965 икономисти. За периода от създаването на катедрата общо в докторантура са зачислени 46 души, в т.ч. 4 чуждестранни граждани. Защитени са 29 дисертации, от които 2 са за втора докторска степен: на проф. д-р ик. н. Николинка

Сълова – „Ефективност на вътрешната търговия в Република България” (1980 г.) и на проф. д-р ик. н. Николай Виноградский – по проблемите на труда в търговията (1980 г.).

Институционализацията на обучението по търговия продължава през 1953 г. със създаването на катедра „Икономика и управление на търговията” (ИУТ). В първия академичен състав на катедрата влизат проф. д-р Димитър Георгиев, проф. д-р Георги Георгиев, доц. д-р Стефан Динев, проф. Димитър Ганев и д-р Йосиф Петков. Проф. д-р Димитър Георгиев е основоположник на катедрата и неин първи ръководител. Втори ръководител на катедрата е проф. Георги Георгиев. Първите преподаватели в катедрата и нейни ръководители са защитили докторски дисертации и са се хабилитирали като доценти и професори в европейски университети. Те са не само високоерудирани учени, съмишленици в идеята за обучение по търговия, но и личности с висок морал, етика и любов към студентите – качества, стоящи в основата на академичната общност.

Тези европейски академични традиции съществуват, съхраняват се и се развиват през годините. Трети ръководител на катедрата е проф. д-р ик. н. Николинка Сълова, която ръководи катедрата повече от 20 години, от 1973 г. до 1993 г. Във връзка с 90-тата годишнина на университета проф. д.и.н. Николинка Сълова е удостоена с отличието „почетен професор на Икономически университет – Варна” за цялостен принос в развитието на науката и университета. През периода 1993 – 2000 г. ръководството на катедрата поема доц. д-р Георги Няголов, а след него – доц. д-р Георги Цоников (от 2000 до 2005 г.). През периода 2005 – 2011 г. ръководител на катедрата е проф. д-р Данчо Данчев.

В развитието на академичния състав на катедрата могат да се разграничат няколко етапа. През периода 1956-1971г. в състава на катедрата са приети доц. Георги Иванов, проф. д-р ик.н. Неделчо Енев, доц. д-р Елена Атанасова, проф. д-р ик.н. Николинка Сълова, доц. д-р Никола Стоянов, доц. д-р Мария Александрова, доц. д-р Никола Няголов, доц. д-р Елена Георгиева. Членове на катедрата за различни периоди от време са били водещи преподаватели като проф. Станислав Хаджиев, проф. Стефан Цонев и проф. Карол Телбизов. След 1974 г. в академичния състав на катедрата се включват преподавателите: доц. д-р Георги Цоников, доц. д-р Христина Казашка, гл. ас. арх. Йовчо Йовчев, ас. Петър Йорданов, ас. Росица Маркова, ст. ас. Албена Стоянова. Сега академичният състав на катедра „Икономика и управление на търговията” се състои от 12 преподаватели, от които двама професори, един от които с научна степен „доктор на икономическите науки”, пет доцента, трима главни асистента с ОНС „доктор”, един главен асистент, отчислен от докторантура с право на защита и един асистент, който е зачислен в докторантура.

Отбелязвайки 65-та година от създаването на специалност „Икономика на търговията” и 60-та годишнина от основаването на катедра „Икономика и управление на търговията”, отдаваме почит и заслужена признателност към паметта на тези, които не са вече сред нас – доц. Георги Иванов, доц. д-р Никола Стоянов, доц. д-р Георги Няголов, гл. ас. арх. Йовчо Йовчев, доц. д-р Георги Цоников и доц. д-р Добри Ангелов.

С научноизследователската си дейност преподавателите от катедрата допринасят за развитието на науката по търговия в страната. Основателите на катедрата поставят началото на изследванията в България, свързани с икономика на търговията и маркетинга, културата на търговията и потребителското поведение. Широко известни са книгите на проф. д-р Димитър Георгиев „Видове купувачи и тяхното обслужване" и на проф. д-р Георги Георгиев „Култура на търговското обслужване", както и тяхната съвместна книга „Резерви за ускоряване обръщаемостта на оборотните средства в търговските организации". Проф. д-р Димитър Георгиев е автор на първия учебник по „Икономика и планиране на вътрешната търговия в НРБ", на монография по клирингови плащания и др. Проф. д-р Георги Георгиев има над 40 публикации по икономика на предприятието, икономически анализ, счетоводство и баланс на предприятието, икономика и организация на търговията.

Отличителна позиция на катедра „Икономика и управление на търговията" в обучението и науката по търговия е създадената научна школа в областта на ефективността на търговията, основите на която са положени от проф. д-р ик.н. Н. Сълова. Известни са редица книги, самостоятелно разработени или под научното ръководство на проф. д-р ик. н. Н. Сълова, сред последните от които „Изследване на пазара и на пазарния риск в търговията с потребителски стоки в България", „Проблеми на конкурентното позициониране в търговията", „Рационалното поведение в границите на търговския цикъл".

Във връзка с хабилитациите на преподаватели от катедрата през последните години бяха разработени и публикувани монографиите на проф. д-р Д. Данчев „Таксономия на потребителските продукти (2012), на доц. д-р Д. Желязкова „Транспортът като ключова функция в логистиката" (2011), на доц. д-р М. Стоянов „Съвременни търговски формати на пазара на потребителски стоки в Република България" (2011). Само за последните пет години, през периода между двете последни конференции, научните публикации на преподавателите от катедрата са повече от 120, от които 4 монографии, 10 студии, 42 статии и 64 научни доклада. Преподавателите от катедрата са участвали в разработването на 15 учебника и учебни помагала.

Катедрата е изградила традиция и успешно организира и провежда на всеки 5 години международни научни конференции. През 2008 г. в конференцията на тема „Търговията в съвременното общество: теория и практика" участват 74 докладчика от 19 висши училища от 11 страни. В конференцията през 2013 г. на тема „Регионални и глобални измерения на търговията" с доклади участват 75 преподаватели и специалисти от практиката от страната и чужбина, 18 от които са чуждестранни гости от 8 академични институции от Австрия, Русия, Словакия, Словения и Украйна.

За утвърждаване институционалната основа на обучението и науката по търговия в страната, в значителна степен допринася сътрудничеството между трите сродни катедри: „Икономика и управление на търговията" при Икономически университет – Варна, катедра „Икономика на търговията" при УНСС и катедра „Търговски и туристически бизнес" при СА „Д. А. Ценов". Развитието

на преподавателската и научната работа на академичния състав на катедрата се подпомага от изградените партньорски връзки с научни и браншови организации в гр. Варна и страната. Сътрудничеството с фирмите-партньори е подкрепено със сключени договори за съвместни дейности в областта на учебната, научноизследователската и консултантската дейност и практическото обучение („Пикадили", „Вартек", „Стаматови" и др., чиито мениджъри са завършили специалност „Икономика на търговията").

Към историята обикновено се обръщаме за да оценим настоящето и очертаем перспективите за развитие. Промените в средата определят необходимостта от непрекъснато моделиране на учебното съдържание и потвърждават правилната посока за разширяване на професионалното поле, в което студентите могат да се реализират след дипломирането си. Доказателство за последното е световната практика за предлагане на комбинирани специалности.

Предлагането днес на обучение по търговия, в бакалавърска и магистърска степени, в множество университети по всички континети на света е доказателство за жизнеността на традицията за предоставяне на широкопрофилно интердисциплинарно образование. За възпитаниците на специалността това е важно предимство, което им позволява успешно да се реализират в съвременната динамична икономическа среда, изискваща интегрирани подходи при решаването на сложните проблеми в развитието на търговията и икономиката като цяло.

Използвана литература

1. Данчев, Д. 55 години катедра „Икономика и управление на търговията" (1953-2008 г.) и 60 години специалност «Икономика на търговията» (1948-2008 г.) при Икономически университет – Варна, в сб. Съвременни предизвикателства пред търговията, Варна, Университетско изд-во, Икономически университет – Варна, 2008, с. 19-28.
2. Отчет за състоянието на Висшето Търговско Училище в гр. Варна за академическата 1924/25. Варна: Печатница и Хромолитография „Просвещение" на П. Зенгиновъ, 1926, с. 11-14.
3. Правилник за Висшето търговско училище при Варненската търговско-индустриална камара. Сп. Известия на Икономически университет – Варна, 1995, бр. 1, с. 82.
4. Сълова, Н. Науката по проблемите на търговията в 90-годишната история на Икономически университет – Варна. // Известия на ИУ – Варна, бр. 2, 2010, с. 60.
5. Сълова, Н. и др. 50 години катедра „Икономика и управление на търговията", Варна, Университетско изд-во, Икономически университет – Варна, 2003, с. 4-6.
6. Цоников, Г. 50 години катедра „Икономика и управление на търговията" (1953-2003 г.) и 55 години специалност «Икономика на търговията» (1948-2003 г.) при Икономически университет – Варна, в сб. Съвременни предизвикателства пред търговията, Варна, Университетско изд-во, Икономически университет – Варна, 2003, с. 17-29.